

Kaj nam torej prikazana zbirka virov za slovansko predkrščansko religijo res omogoča? Vsekakor predstavlja hiter pregled večine pisnih virov, ki jih trenutno poznamo. Seveda ne virov v njihovi celotnosti, ampak samo odlomkov. Prevod v en skupni jezik omogoča intuitivna iskanja nekaterih pojmov in njihovih kontekstov. Tako iskanje je vsekakor omejeno, ker gledamo skozi izkrivljene leče prevodov in močno zožan obseg besedil. Kljub vsem naštetim omejitvam knjiga vendarle predstavlja mogočno interpretativno orodje, ki pa ga je treba znati uporabljati. In za uporabo je potrebno mnogo domišljije. Vendar če je kdo nima, ne sme kriviti knjige.

Andrej Pleterski, Ljubljana

NEMANJA RADULOVIĆ IN SMILJANA ĐORĐEVIĆ BELIĆ (UR.), DISENCHANTMENT, RE-ENCHANTMENT, AND FOLKLORE GENRES. — BEOGRAD: INŠTITUT ZA KNJIŽEVNOST IN UMETNOST, 2022, 286 STR.

Čeprav se sprva zdi, da zbornik, ki sta ga uredila Nemanja Radulović in Smiljana Đorđević Belić z uporabo weberjanskih konceptov začaranja, razčaranja in ponovnega začaranja pogreva stara akademska vprašanja, ta v svojih prispevkih ne ponudi le teoretičnih diskusij. Kot zapiše ena izmed avtoric, je Webrova teorija relevantna in uporabna tudi na drugih področjih humanistike, njegovi znameniti koncepti pa se lahko uporabljajo kot metafore na različnih raziskovalnih področjih (Mladenović-Mitrović 2022: 89–90). Zbornik prikaže relevantnost Webrove teorije v različnih vsebinskih in kulturnih kontekstih, interdisciplinarnih ter tudi folklorističnih raziskavah.

Kot v uvodniku zbornika zapišeta urednika, je avtorje vodila želja po raziskovanju, ali lahko razprave o Weberjevih konceptih prispevajo k učinkovitejšemu postavljanju vprašanj znotraj folkloristike, pa tudi k bolj celovitemu razumevanju lastnih raziskovalnih orodij (Radulović in Đorđević-Belić 2022: 13). V trinajstih prispevkih strokovnjaki obravnavajo različna tematska, geografska in kulturna področja znotraj discipline. Prispevki so razdeljeni v tri vsebinske sklope, vsakega pa sestavljajo štiri prispevki. Prvi sklop je naslovljen *Začaran svet in njegov zaton*, drugi *Vrste začaranja v preteklosti in sedanjosti*, tretji pa *Soočenje z razčaranjem: Pojav ponovnega začaranja*. Besedila so večinoma izvorno napisana v angleškem jeziku, nekatera pa so prevedena iz srbsčine in hrvaščine.

Prvi sklop besedil sestavljajo prispevki na temo tradicijske folklore. Izhodišče Francisca

Vaz da Silva v prispevku *Pravljlična začaranja* je, da je bistvo pravljice čarovnija. Avtor pri obravnavi metafor v pravljicah izpostavi pomen uporabe alomotivov in osnovne vzorce simbolov začaranja, ki so bistvo pravljic. S tem trditev Vladimirja Proppa, da najbolj celovito pravljico sestavlja »herojsko iskanje«, nadgradi z mislijo, da je potek pravljice še dodatno pogojen z zrelostjo protagonistke. Pravljice, ki vsebujejo tematiko obredov polnoletnosti, so odvisne od cikličnih procesov, v katerih razpad napoveduje obnovo.

Ker se je zbiranje ljudskih pravljic pričelo v Grčiji v času modernega grškega razsvetljenstva, Marianthi Kaplanoglou v prispevku *Postopno začaranje: Od utopične ljudske pripovedke do generične hibridnosti sodobnih grških ljudskih pripovedi* preučuje procese teh zbiranj. Tega se loteva iz dveh zornih kotov: zunanjega (razsvetljenega zbiratelja) in notranjega (kmečke skupnosti same, pripovedovalcev in njihove publike). Iz zunanjega vidika so bila začarana področja ljudske pravljice uporabljena za komentiranje družbenih navad urbane družbe, ki je bila tačas v procesu ustvarjanja. Iz notranjega vidika pa je ljudska pravljlična domišljija obravnavala napetosti glede ohranjanja odnosov v skupnosti in družbene kohezije. Prispevek nazadnje obravnava tudi sodobno pripoved v grških vaseh in ugotavlja, da so nove variacije ljudskih pravljic del vsakdanje komunikacije. Pravljice niso izginile, le spremenile so podobo. Po avtoričinem mnenju to nakazuje na dolg proces preoblikovanja ljudske pravljice – od utopije do generične hibridnosti, ki spremembam navkljub v vsakdanjem jeziku ohranja delček začaranja.

Kot piše Romina Werth v prispevku »Kaj je v imenu?« *Metaforična začaranja plemiških otrok v stari islandski književnosti*, je v zadnjem desetletju prišlo do povratka k

uporabi folklorističnih metod v raziskovanjih sag, kar je vodilo v osredinjenost na fantastične in nadnaravne elemente v srednjeveški islandski literaturi. Avtorica to prikaže na primeru pripovedi o izgubljenih plemiških otrocih. Slednje v sagah najpogosteje ali ugrabijo ali zamenjajo, nato pa jih vzgojijo grdi in revni kmetje. Otroci morajo ravno tako trpeti zaničevanje, mnogokrat spremeniti zunanji videz, tudi ime, kar dodatno poudari njihov nov, nizek status, tj. njihovo ničvrednost. Po težkem otroštvu ti junaki in junakinje premagajo ovire in zasedejo svoj ob rojstvu pripisan družbeni položaj. Glavni argument njenega prispevka je, da je takšna začasna izguba statusa plemiških otrok v islandski literaturi najboljši prikaz začaranja in razčaranja.

Marina Mladenović Mitrović v prispevku *Oblikovanje etnografske zbirke arhiva Srbske akademije znanosti in umetnosti med začaranjem in razčaranjem* prikaže, kako je znanstvena elita ustvarila idejo o folklori in tradicionalni kulturi skozi koncepte, ki so pomensko blizu razčaranju. Avtorica preslika Webrove ideje na določeno točko v zgodovini srbske folkloristike, čas oblikovanja Etnografske zbirke Arhivov Srbske akademije znanosti in umetnosti in vpliv Stojana Novakovića, t. i. predstavnika omenjene znanstvene elite. Avtorica opiše načine zbiranja folklore po Novakovičevi pobudi, ki je bila predstavljena kot zadnji poskus rešitve sveta pred razčaranjem, ki bi sledil kot posledica izgube folklorističnega gradiva. Z romantičnega stališča, da je folklor prežitek mitske preteklosti, se je slednja preobrazila v artefakt, ki ga je treba pridobiti, preučiti, razvrstiti in ohraniti. Oblikovanje Etnografske zbirke arhivov Srbske akademije znanosti in umetnosti je bilo tako ujeto med začaranjem in razčaranjem, izginjanjem in cvetenjem pripovedne

kulture, s čimer se je razkrila vsa kompleksnost družbenih, političnih, kulturnih in znanstvenih procesov, ki so se dogajali na območju tedanje Srbije na križišču stoletij.

Drugi tematski sklop je usmerjen v sodobno življenje žanrov, ki pripoveduje o začaranem svetu. Suzana Marjanić v svojem prispevku *Žanri (in) interpretacije* raziskuje različne možne pristope (totemistične, psihoanalitične, feministične in ekofeministične) v hrvaških različicah arhetipa živalskega ženina in neveste. Na podlagi navedenih interpretativnih smeri raziskuje navedbe o enačenju človeka in živali v obliki mitskih kiborgov v znanstveni fantastiki (z izbranimi primeri) in v antropocenu v okviru globalnega ekocida. Besedilo je prevedla Mirta Jurilj.

Lidija Delić in Danijela Mitrović v prispevku *Čudež na razprodaji: Fenomen čudeža v novih medijih* skozi primere spletnih oglasov problematizirata stanje ali naravo čudeža v sodobnih medijih v t.i. Zahodni civilizaciji. Sodobne pripovedi se bistveno razlikujejo od tradicionalnih v odpravi transcendentnosti in preoblikovanju čudeža v neko tržno vrednost. V današnji internetni kulturi se čudež ne razume le kot izrazita sprememba v posameznikovem zdravstvenem stanju, temveč v skoraj vsem: lepoti, (spolni) potenci, dolgem življenju, večni mladosti, učenju različnih veščin, zaslužku brez dela itd. Paleta ponujenih instantnih čudežev v oglasih in mnogih »receptov za srečo« zagotavljata gradivo za rekonstrukcijo vrednostnega sistema sodobne »zahodne družbe«; študija čudežev se lahko pri tem osredotoči na etsko, namesto na emsko perspektivo.

Maria Palleiro v prispevku *Lisica, osel in magični lonec: Začaranja in razčaranja v argentinskih ljudskih pravljicah* preučuje več tradicionalnih motivov sodobne argentinske ustne folklore, parodije pa predstavi

kot obliko razčaranja. Medbesedilni dialog med ljudskimi pripovedmi in oglaševanji ne kaže le na pomen ljudskih matric v sodobni medijski kulturi, ampak tudi na njeno vlogo pri manipuliranju s tradicionalnimi kolektivnimi identitetami. Zdi se, da je takšna manipulacija ena od značilnosti sodobnih potrošniških skupnosti. Avtorica dodaja še, da lahko isti motivi v načinih oglaševanja določajo ponovno začaranje. Koncept razčaranja v povedkah in ponovnega začaranja v oglaševalskih prikazih odražata ne le preoblikovanje tradicionalnih žanrov, ampak tudi oblikovanje novih v dinamični napetosti med tradicijo in inovacijami. Slednje se izkaže kot posebnost sodobne kulture.

Smiljana Đorđević Belić v prispevku *Sanje o umrlih kot oblika komunikacije z nezemeljskim* zapiše, da »sanje o mrtvih pravzaprav veliko povedo tudi o živih« (2022: 209). Avtorica izpostavlja mnoge načine razumevanja sanj s sodobnega kota raziskovanja – kot nevrofiziološki proces ali psihološko manifestacijo; avtorica v svojem prispevku na podlagi terenskih podatkov iz Srbije in srbske manjšine v Romuniji pokaže tudi živahnost mistično-verskih sanjskih svetovnih izkušenj. V tem okviru in z nanašanjem na doslej izvedene folkloristične in psihološke raziskave obravnava vprašanje razmerja med čustvenim doživljanjem sanj in njihovo potencialno folklorizacijo skozi družbeno interakcijo. Prispevek je prevedla Danijela Mitrović.

Zadnji, tretji sklop, sestavlja zbirka prispevkov, ki se posvečajo vprašanju, kako so se folklorne zvrsti soočile s procesi razčaranja, v ospredje pa prihaja tudi nasproten proces ponovnega začaranja. Eymeric Manzinali v »Sindrom sivkinega mesta« *Creepypasta: Racionalna pripoved o nadnaravnem* skozi primere grozljivih urbanih legend, do katerih lahko dostopa vsak posameznik z internetno

povezavo, pokaže na kakšne načine kreatorji *creepypaste* ustvarjajo zaupanje pri bralcih, kako jih prepričajo v verjetje v nenavadne dogodke ali stvari, kako ustvarjajo zgodbe, v katerih se raziskujejo in izkoristijo pomanjkljivosti video iger in družbenih medijev, ki ustvarjajo mite v oblikah *memov* (slo. prev. jazjazov), ki so kolektivno preoblikovani. Eden izmed primerov, ki jih obravnava avtorica, je zgodba *Sindrom sivkinega mesta* in govori o povečanem številu otroških samomorov v povezavi z glasbo iz iger *Pokemon Green* in *Red*.

Meret Fehlmann v prispevku *Ljudska grozljivka kot ponovno začaranje razčarane-ga sveta* izpostavi Phila Rickmana in njegovo serijo knjig o izganjalcu hudiča Merrilyju Watkinsu kot primer ljudske grozljivke, v kateri se pojavi povratak k začaranemu svetu. Kot ugotavlja Fehlmann, se grozljivka take vrste ukvarja z »metafizičnimi entitetami« in okultnimi nevarnostmi, ki izvirajo iz daljne, poganske preteklosti. Pogosto se grozljivka osredotoča na kmečke običaje in rituale. V seriji, ki jo Fehlmann vzame kot primer, pa se pokaže še en pomemben vidik – meja med tradicijsko in moderno Anglijo. Predstavitev življenja na podeželju uteleša kmet in je polna predsodkov. V času romantike je bila podoba podeželskega prebivalca predrugачena – če je bil do tedaj prikazan kot neveden in zaostal, je od sredine 19. stoletja naprej poosebljenje tradicije in modrosti.

Študija Elene Gogiasvili *Novo življenje pravljice v sodobnih telenovelah* je usmerjena v popularno kulturo z analizo telenovel, katerih vsebina (z vsemi mogočimi zapletmi) temelji na shemi začaranega pravljicega sveta. Iz vidika folkloristike so TV serije, predvsem telenovele, novi epitomi kontinuitete ustne pripovedne tradicije. Telenovele imajo tako kot ljudske pripovedi

nove različice, ki predstavljajo družbene odnose časa, v katerem so bile ustvarjene. Avtorica trdi, da v tem tiči razlog, zakaj imajo televizijske serije boljše in bolj plodne rezultate v številu ogledov v Kavkazu, na Bližnjem vzhodu in na Balkanu v uporabi tradicionalnih tem pripovedovanja zgodb.

V zadnjem prispevku zbornika, Nemanja Radulović v *Novo življenje Knjige Velesa: Preoblikovanje mistifikacije v mit*. Knjigo Velesa vzame kot izjemen primer mistifikacije v 20. stoletju. Slednja se je skozi čas spremenila v sveto knjigo slovanskih neopoganskih praks. Ena od tem prispevka je vprašanje: katera plast omenjene knjige omogoča branje knjige kot svetega besedila? Popoln odgovor na to vprašanje bi nedvomno zahteval terensko delo v več rodnoverskih skupnostih različnih držav; vendar pa to ni osrednja tema prispevka. Delni sklepi avtorja na omenjeno vprašanje so narejeni predvsem na podlagi analize besedil in razlag sodobnih avtorjev/akterjev rodnoverstva. V besedilu avtor ravno tako raziskuje, kako lahko razumem branje takšnih besedil v sodobnem svetu, znotraj konceptov razčaranja in ponovnega začaranja. Besedilo je prevedla Danijela Mitrović.

Kot v zaključku zapišeta urednika, raziskave, zbrane v tem zborniku, so seveda le del različnih problemskih področij, povezanih s postopki začaranja in razčaranja v folkloristiki. Raznolikost obsežnih tem pa hkrati kaže na polivalentno naravo terminov, medtem ko interpretacije nakazujejo na potencialno vključitev konceptov v področje folkloristike. Urednika ravno tako izpostavita potencial folklornega gradiva in folklornih analiz izven okvira te discipline, ki bi lahko prispevali k iskanju odgovorov na več vprašanj: ali obstaja razlika med zahodnim protestantskim svetom, o katerem, kot se zdi, govori Weber, in katoliškim svetom

južne Evrope ali južne Amerike, kot tudi svetom pravoslavnega vzhoda in Balkana? Kaj se dogaja v družbah, ki so stopile iz »dolgega 19. stoletja« v nenadne procese modernizacije, v katerih je komunizem v poznih 20. stoletju spodbujal razčaranje? Kaj se dogaja s prostorom zunaj Evrope? Ali obstajajo kulturne razlike v razčaranju ali je neizbežno evrocentričen? Z iskanjem odgovorov na ta vprašanja bi se folkloristika opredelila do konceptov iz drugih disciplin, ki si jih je nenazadnje »izposodila«. Zbornik se uspešno potruje odgovoriti na zastavljena vprašanja z vključitvijo prispevkov iz različnih geografskih in kulturnih okolij, kot tudi tematskih področij, ter skuša zapolniti vrzel, ki še vztraja v folklorističnih raziskavah.

Manca Račič, Bratislava

MONIKA KROPEJ TELBAN, PRIPovedNO IZROČILO: RAZVOJ IN RAZISKOVANJE. — LJUBLJANA: ZALOŽBA ZRC, ZRC SAZU 2021, 190 STR.

3. knjigo zbirke efka lahko slikovito označimo za sprehod po izbranih zgodovinskih poglavjih slovstvene folkloristike – od prvih poskusov zbiranja pripovednega izročila do raziskovalnih vprašanj sodobnega časa. Sprehod teče gladko, brez daljših postankov, kar najverjetneje odraža avtoričino željo ponuditi bralcu zgoščen, a berljiv tekst, v katerem se nekoliko dlje pomudi le pri tistih vsebinah, ki so bile ali posebnega pomena za vedo in njene zgodovinske različke ali pa ima avtorica o njih izdatnejše znanje zaradi osebnih raziskovalnih izkušenj. Avtorica uvodoma zapiše, da je namen knjige »približati bralcem značilnosti in razvoj kakor tudi različne teorije in metode raziskovanja pripovednega izročila v preteklosti in danes« (8) – tekst je bil torej izhodiščno zasnovan pregledno. Rezultat predstavlja pomembno pridobitev za slovensko folkloristiko; vsak pregled namreč pomeni vsaj kratko vrnitev h ključnim konceptom iz zgodovine vede, ki segajo v njeno predznanstveno dobo. Ob tem se nemara velja vprašati, kakšna je vrednost tovrstnih preglednih monografij in kako se kosajo z domnevno vse hitrejšim in zanesljivejšim dostopom do partikularnih podatkov z danega raziskovalnega področja. Na tem mestu se z vprašanjem podrobneje ne moremo ukvarjati, a na primeru predstavljene knjige lahko zapišemo, da bralcem tovrstna dela pomagajo vzpostaviti povezan, sledljiv in preverjen znanstveni referenčni okvir vede, ki s preišljeno razmestitvijo ključnih podatkov omogoča spoznavanje osnovnih gradnikov vede in njenih dominantnih raziskovalnih interesov. V dotični knjigi se je avtorica odločila ta izjemno